

Lőrinczné Bencze Edit:

Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig.

Budapest, Aposztróf Kiadó, 2015. 412. old.

A magyar-horvát kapcsolatok intézményesülése immár ezeréves múltra tekint vissza: Orseolo Péter leánya I. István horvát király felesége volt, míg feltételezhető, hogy Szent Imre herceg szintén horvát királylányt vett feleségül. A perszonálunió pedig, mint az jól ismert, Szent László uralkodására nyúlik vissza: a magyar szent király nővére volt az utolsó horvát király, Zvojnimir, felesége és így a király halála után a trón a magyar uralkodóházra szállt. A két nemzet közötti tudományos, kulturális és gazdasági kapcsolatok szintén e korra nyúlnak vissza, míg e kapcsolatok történeti perspektívába helyezett vizsgálata a modern, pozitivistá történettudomány megjelenésekor vette kezdetét. A modern tudományosság mindig is kiemelt figyelmet fordított déli szomszédunk nemzetfejlődésének vizsgálatára, a térség geopolitikai adottságainak, valamint a horvát gazdaság regionális fejlődésének elemzésére. E több mint évszázados sorba illeszthető Lőrinczné Bencze Edit most megjelent nagymonográfiája.

A szerző immár másfél évtizede foglalkozik déli szomszédunk interdiszciplináris, elsősorban a nemzetközi kapcsolatok, a történelemtudomány, a regionális tudományok, a geopolitika és a politológia eszköztárát felvonultató, beható elemzésével. A Kodolányi János Főiskola Társadalom- és Bölcsészettudományi Intézetének vezetőjeként dolgozó szerző már doktori disszertációját is a horvát kérdés egyes kiemelt aspektusainak szentelte (Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében). Az azóta önálló kötetben is megjelent értekezés elsősorban elméletalkotásával, az uniós bővítések rendszerbe állításával járult hozzá a magyarországi integrációtudomány fejlődéséhez.

A szerző jelen kötete a teljesség igényére törekedve mutatja be a magyar külpolitika prioritásai szempontjából is kiemelkedő jelentőségű szomszédunk fejlődését. A monográfia egyes fejezeteiben Lőrinczné Bencze Edit kitér Horvátország politikai, társadalmi, népességi, etnikai viszonyaira. A modern Horvát Köztársaság 1991. június 25-én kiáltotta ki függetlenségét, azonban nemzetközi elismerése csak 1992-től datálható (az Európai Közösségek 1992. január 12-én ismerte el, majd 1992. május 22-én vált az ENSZ teljes jogú tagjává). A szerző – vissza-visszatekintve korábbi korszakokra – a modern államiség létrejöttétől mutatja be a gazdasági életben bekövetkező változásokat, elemzi az ország területi viszonyait, bel- és külpolitikáját, különös tekintettel az Európai Unióval és a szomszédos államokkal – így Magyarországgal is – kialakított kapcsolatokra.

A kötet felépítése átgondolt, a részegységek szervesen illeszkednek egymáshoz. A szerző törekvése a posztmodern történetírás néha túlzó, üres nyelvi formuláinak elkerülésére, ugyanakkor az alkalmazott szakkifejezések, a tudományos eszköztár használata igényességről és jó tollforgató képességről tesz tanúbizonyságot. A

kronologikus felépítés mellett átgondolt és egy-egy részdiszciplínát vizsgáló tematikus egységek rajzolják ki a kötet főbb kérdéseit.

A kötet a horvát államiság rövid történetének felvázolásával indítja vizsgáldását. Ennek során elemzi a magyar koronához fűződő viszonyt valamint a nemzeti eszme fejlődését a 19. századi körülmények közepette. A dualista monarchia felbomlását követő útkeresés, a belső feszültségektől terhelt Szerb-Horvát-Szlovén Királyság időszaka, majd az 1941 áprilisában kikiáltott Független Horvát Állam (Nezavisna država Hrvatska) nehézségeinek bemutatását követően részletes elemzés tárgyát képezi a jugoszláv alkotmányos fejlődés és politika. A történelmi fejezet során Lőrinczné Bencze Edit kiemelt figyelmet szentel a 20. századi nemzetépítés buktatóinak és ezekből fakadó sikertelenségének. Ezt követően viszont bemutatja az önálló horvát államiság létrejöttének kereteit, valamint annak sajátosságait. E során a szerző kitér a délszláv háborúk nemzetközi aspektusaira, bemutatja a kíméletlen harcokat és azok következményeit, különös tekintettel a háborús bűnösök kérdésére. A munka kiemeli a hágai székhelyű Nemzetközi Törvényszéket (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia; ICTY), mely a második világháborút záró nürnbergi persorozat óta az első nemzetközi fórum volt a humanitárius nemzetközi jogot súlyosan sértő háborús bűncselekedetek feltárására.

A munka harmadik fejezete Horvátország politikai rendszerének elemzését adja. Ennek során a szerző bemutatja a pártstruktúrák alakulását, igyekszik a klasszikus politológiai értelmezésben (mérsékelt és radikális jobboldal, mérsékelt és radikális baloldal, valamint centrum) elhelyezni az elmúlt két és fél évtized horvát politikai erőit. (A számos elemzett párt közül külön részletességgel tárgyalja a Horvát Demokratikus Közösség, HDZ, a Horvát Független Demokraták, HND, a Horvát Szociáldemokrata Párt, SDH, a Horvát Szociálliberális Párt, HSLS, valamint a Horvát Néppárt, HNS jellemzőit.) A leíró elemzést követően a horvát többpártrendszer jellemzői, egyéni karaktervonásai kerülnek összegzésre, majd a szerző bemutatja a plurális demokrácia keretét adó államszerkezet legfőbb alkotóelemeit is. A történelmi kronológiába helyezve elemzi az államfő-választások eredményeit és hatásait, mely során külön részletezi Franjo Tuđman autokratikus félelnöki rendszerét. A parlamenti választások és a létrejött kormányzatok elemzése során a szerző bemutatja a horvát választási törvény egyes korszakait és a módosítások által eredményezett változásokat: míg az 1990-es választásokon még a többségi választási rendszert alkalmazták és egyedülálló módon háromkamarás törvényhozás jött létre, az 1992-es és az 1995-ös választásokon a többségi és az arányos választási rendszer kombinációja került bevezetésre. Ez alapján a szavazók az egyéni választókerületekben induló jelöltek mellett a pártok által összeállított pártlistára is leadhatták voksukat, így állt fel a kétkamarás parlament Képviselő Háza. Végül a horvát parlamenti választások történetében a 2000. évi választások jelentik a fordulópontot, amikor is bevezetésre került az azóta is érvényben lévő arányos választási rendszer, melyben zárt pártlistákra voksolhatnak az állampolgárok és egykamarás szábor áll fel a szavazatok alapján. A rendszer ismertetése után az

elemzés – számos ábrával és táblázattal – a mandátumok allokációjának változásait követi nyomon, bemutatva az egyes parlamenti választásokat és elemezve eredményeiket. Ennek során a szerző külön kiemeli azt a fluktuációt, mely jellemzi a horvát belpolitikai életet: 1990 és 2011 között összesen 25 párt képviselte magát a szaborban, de ezek közül mindössze öt olyan nagy pártot tarthatunk számon, amely tíz főnél több mandátummal vett részt a parlament munkájában. Emellett 12 olyan párt is volt, amely mindössze egyetlen alkalommal szerzett mandátumot.

A kötet negyedik fejezete a demográfiai viszonyok alakulását mutatja be. A szerző itt is a történeti fejlődésbe ágyazza a jelenkori elemzést: az 1857-es első horvátországi felméréstől kezdődően keresi a 15 alkalommal felvett adatsorok tanulságait. Eszerint a horvát lakosság – bár változó intenzitással, de – 1991-ig folyamatos növekedést mutat, ekkor érte el csúcspontját 4,78 millió fővel. A rendszerváltás után azonban a népességi mutatók negatív előjellel szerepelnek, folyamatos a csökkenés. Lőrinczné Bencze Edit elemzése e téren is igen fontos megállapításokat tesz, így – különböző demográfiai mutatók, majd a migrációs trendek analízise segítségével – részleteiben kimutatja, hogy a lakosság csökkenése nem egyformán érinti az ország különböző részeit, a népesség fogyásának területi dimenziója erőteljes differenciáltságot tükröz. A fejezet szintén kitér a nemzetiségi és vallási viszonyok alakulására is.

A munka következő nagy tematikus egysége az önálló horvát piacgazdaság adottságait veszi górcső alá. A történeti fejlődés hatásai itt is egyértelműen kimutathatók: a dualista monarchia felbomlása után a horvát gazdaság egy jóval kisebb piac beszűkültséggel és szegényesebb viszonyai között találta magát, igaz a monarchia-beli fejletlen régióból a délszláv állam egyik legfejlettebb területévé vált. A második világháború utáni szocialista iparosítás, a kohászat, a hajógyártás és gépipar fejlesztései, később a fogyasztási cikkek, a feldolgozóipar, valamint az idegenforgalmi infrastrukturális beruházások elősegítették a horvát gazdaság fejlődését, ugyanakkor jelentős regionális gazdasági különbségek kialakulásához vezettek, melyek – a szerző elemzése szerint – a mai független állam elé is megoldhatatlan problémaként tornyosulnak. A modern fejlődés, a függetlenné válás, a rendszerváltás és a háború együttes gazdasági nehézségein a kilencvenes évek közepére sikerült az államnak túljutnia, az ország makrogazdasági mutatói lényegesen javultak az 1994 és 1997 közötti időszakban és az éves növekedés üteme már elérte a 6,4%-ot. Ugyanakkor a piacgazdaságra való átmenet lassú volt, komoly gondot jelentett az export alacsony szintje, mely azzal is magyarázható, hogy jelentősen megváltozott a kereskedelmi partnerek köre. A külföldi tőke beáramlása a kilencvenes évek első felében meglehetősen alacsony szinten maradt, számottevő érdeklődés csak 1996-tól valósult meg és különösen az uniós csatlakozás folyamatában vált meghatározóvá. Ez utóbbi egyben azt is elősegítette, hogy egy átfogó gazdasági stratégia hiánya mellett is, a korábbi bezárkózás helyett a gazdasági nyitás, az exportot és foglalkoztatást segítő külföldi befektetések ösztönzése és a piacgazdaság megteremtése állt a különböző kormányzatok célkitűzéseinek középpont-

jabán. Az infrastruktúra-fejlesztés, a bankreformok, a beruházás növekedése, az uniós támogatások felhasználása segítségével – kisebb hullámvölgyek ellenére – a gazdaság teljesítőképessége javult, a gazdaság növekedési pályára állt. E folyamatot szakította meg a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság, mely következtében az ország makroökonómiai és versenyképességi mutatói 2009-től kezdve negatív irányt vettek. A szerző részletesen ismerteti az ennek ellensúlyozására tett kormányzati lépéseket, melyek propagálása szorosan kapcsolódik az uniós csatlakozáshoz, a közösségi országjelentések kritikáihoz. A fejezetet a horvát állam versenyképességének részletes adatsorokra (különösen a Globális versenyképességi jelentésre) támaszkodó elemzése teszi újszerűvé a magyar tudományos irodalomban.

A kötet közepén foglal helyet a regionális tudományokhoz kapcsolódó, majd-hogynem a munka egésze szempontjából is leghosszabb fejezet: a szerző pontos fogalmi definíciók kidolgozásával és meglévő fogalmak alkalmazásával (a Mediterráneum, a Balkán régió, a Nyugat-Balkán szubrégió analízisével) helyezi el Horvátországot az európai térlehatárolás rendszerében. Majd ezt követően ismét a kronológikus módszertannak megfelelően előbb a jugoszláv állam keretei között írja le Horvátország regionális változásait: a tagköztársaságok szerepét elemezve mutatja be Horvátország modern regionális tagolását, a közigazgatás megszervezését, a helyi önkormányzatok (különösen a városok), majd a területi önkormányzatok (zsupánások) adottságait és feladatait. A szerző ugyanakkor az uniós regionális politikának megfelelően elemzés alá vonja a tervezési statisztikai régiók kialakításának nehézségeit, a Strukturális Alapokból való részesedés maximalizálásának törekvéseit is. Ehhez kapcsolódóan kerülnek elemzésre – az institucionálista megközelítés szellemében – a területi politikát irányító hatóságok változásai és fő dokumentumai is. A szerző a fejezet során rámutat: komoly kihívást jelent a vidék és városok közti hatalmas különbségek kezelése, a modern eurokonform regionális politika kialakítása. Jelenleg mindkét felállított NUTS 2 méretű területi egység konvergencia-régióként minősül, vagyis az EU átlagos GDP-jének 75%-a alatt teljesít. A nagy területi különbségek, a szintén részletesen bemutatott különleges bánásmódban részesülő térségek, a hegyvidék, a szigetvilág, a határmenti területek leszakadásának megakadályozása és egyidejű felzárkóztatása még megoldandó probléma.

Az ezt követő, terjedelemben alig alulmaradó hetedik fejezet a szerző korábbi munkáihoz leghosszabban kapcsolódó része a monográfiának, hiszen a horvát külpolitika alakulását mutatja be a délszláv háborúktól kezdve az uniós tagság elnyeréséig. Az euroatlanti integráció értő és mély bemutatása, a csatlakozási tárgyalások nehézségeinek és buktatóinak részletes elemzése, a magyar elnökség, illetve a spanyol-belga-magyar trió szerepének kiemelése mellett a fejezet részletesen kitér Horvátország bilaterális kapcsolataira is. Ennek során a szomszéd-államok kiemelt szerepet kapnak: Szlovénia az uniós csatlakozás szempontjából is fontos tényező volt a horvát külpolitikában, hiszen elhúzódó és elmérgesedő

határvíta jellemezte újkori kapcsolataikat. Bosznia-Hercegovinát a közös történelem mellett a jelenlegi geopolitikai és geostratégiai kérdések (így a horvát kisebbség, valamint szintén mutatkozó határviták) is összekapcsolják Horvátországgal. A Szerbiához fűződő viszonyra – a békés együttélés látszata mellett – eleve rányomta bélyegét a kilencvenes évek háborúja, melyben olyan sebek keletkeztek, melyeket érthető módon a békekötés nem feledtethetett. Áttörést jelentett a kapcsolatok alakulásában ugyanakkor Ivo Sanader 2009. évi belgrádi útja, melyen a felek megállapodtak az európai integrációs kérdésekben való együttműködésről. Hasonlóan pozitívan értékelhetjük, hogy a horvát elnök, Ivo Josipović a megválasztása után többször is találkozott Boris Tadić, szerb államfővel és a vitás kérdéseket (a háborús bűnösök kérdését, a genocídium vádjait) igyekeztek tárgyalással rendezni. A fejezet során a szerző kitér még a horvát külpolitika Montenegróhoz és Olaszországhoz fűződő viszonylatára is, míg a horvát-magyar kapcsolatokat egy nagyívű fejezetben, jelentőségüknek megfelelően külön tárgyalja.

A fejezet felépítése ismételten a szerző alaposságának ékes bizonyítéka. A politikai kapcsolatokon túl külön hangsúlyos szerepet kapnak a Horvátországban élő magyarok is, mely során az elemzés kimutatja: az ország leghátrányosabb térsége éppen Szlavónia és a Drávaszög, ahol a horvátországi magyar kisebbség zöme él. Ugyanakkor a Horvát Köztársaság Alkotmánya autochton kisebbségnek, vagyis a horvát nemzet mellett államalkotó tényezőként ismeri el a magyarságot. Ez egyben elősegíti a két ország pozitív kapcsolatát is. Ezek közül a szerző a fejezetben kiemelten foglalkozik a gazdasági, kereskedelmi és regionális kapcsolatokkal. Ez utóbbiak sorában külön alfejezetet szentel Lőrinczné Bencze Edit a határmenti együttműködéseknek, úgy mint az INTERREG „A” határon átnyúló együttműködési programok keretén belül megvalósuló PHARE CBC, CARDS, IPA, és az INTERREG „B” transznacionális együttműködéseknek, ahol funkcionális és multifunkcionális makrorégiókat egyaránt találhatunk Magyarország és Horvátország részvételével. Ezek mellett természetesen nem feledkezik meg a történeti vonatkozásban is jelentős kezdeményezésekről, így bemutatásra kerül az Alpok-Adria Munkaközösség, a Dunamenti Régió Munkaközössége (legjelentősebb projektjei az INTERREG II C keretében megvalósuló a „Duna, mint kulturális útvonal” és a „Közlekedésfejlesztés” voltak, az INTERREG III B kapcsán pedig a Donauhansé – Duna-menti városok és kikötők kapcsolatrendszerének kiépítése). Szintén beszámol a munka a Duna–Dráva–Száva eurorégió, a Dráva–Mura, a Mura–Dráva és a Muránia eurorégiók működéséről. Az uniós csatlakozás után vált kiemelkedővé az Európai Területi Társulások (ETT) szerepe, így jött létre a 2014-2020-as időszakban induló Magyarország–Horvátország Határon Átnyúló Együttműködési Program, mely Horvátország EU csatlakozásával már két egyenrangú uniós állam részvételével szerveződik.

Amennyiben a kötet egészéről kívánunk összegző véleményt alkotni, úgy elmondhatjuk, hogy Lőrinczné Bencze Edit kötete nemcsak a tudományos közvélemény és a témakör, a nemzetközi kapcsolatok, a regionális tudományok, a

gazdaság- és a szomszédságpolitika iránt érdeklődő laikus közönség számára kínál jól érthető, könnyen befogadható olvasmányt. A kötet szerkezetválasztása, nyelvezete, szemléletmódja és elvárható igényessége, továbbá a munka információbősége, kellő didaktikai mélysége (a szöveget kiegészítő 61 ábra és 59 táblázat okán) egyben a felsőoktatásban is megkerülhetetlen tananyaggá predesztinálja a munkát.

Ismerteti: Zachar Péter Krisztián